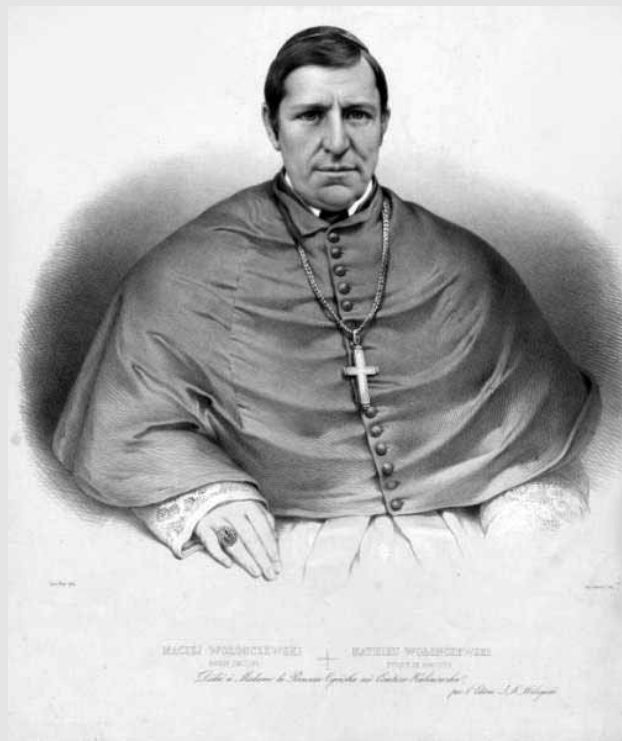


VYSKUPAS MOTIEJUS VALANČIUS: 1863 m. sukilimas

VIKTORIJA BUKEVIČIŪTĖ, 2GA KLASĖ,
VARNIŲ MOTIEJAUS VALANČIAUS GIMNAZIJA,
2013 M.



Motiejus Valančius. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Motiejus Valančius nuo 1845 m., kai buvo paskirtas Varnių kunigų seminarijos rektoriumi, įsikūrė Varniuose, todėl ir jo globojami lietuviškosios kultūros puoselėtojai ėmė telktis čia, ypač po 1850 m., kai Motiejus Valančius tapo vyskupu.

Vyskupas buvo išsilavinęs, valstybinio mąstymo žmogus, tad, matydamas, kaip rengiamas sukilimas ir kokia jo eiga, negalėjo tikėti sukilimo sėkme. Jis žinojo, kad sukilėlių karinės pajėgos silpnos, kad nuo sukilimo atsiribojo ir Romos popiežius, kuris skatino sukilimo metu vadovautis vien Bažnyčios interesais, netoleravo sukilėlių rėmimo.

M. Valančius 1863 m. sukilimui nepritarė, bet žinoma, kad jis slapta rėmė sukilėlius.

Vilniaus generalgubernatoriumi tapus M. Muravjovui, Lietuvoje buvo įvestas karo stovis, kunigams valdžia nurodė pranešti apie jų

parapijose pasirodžiusius sukilėlius. Keletas tokių kunigų atsirado. Vyskupas M. Valančius taip „rusų valdžiai nusipelnusių“ kunigų nevertino, laikė juos menkaverčiais ir savotiškai baudė, skirdamas juos į neprestižines vietas. Valdžia, priešingai, juos užtarinėjo, vertė vyskupą duoti jiems geras beneficijas.

M. Valančius negyrė ir tų kunigų, kurie su ginklu išėjo ginti Tėvynės, juolab kad daugelis jų nebuvo pavyzdingi. M. Valančius juos taip charakterizuoja: „Gargas Antanas, pataisos namų gyventojas, girtuoklis, buvo tarp maištininkų, kurie jį atgal parvedė į pataisos namus.“ Tardomas dėl kunigų, dalyvavusių sukilime, M. Valančius aiškino taip: „Atvykęs su sukilėliais kunigas Gargas pareiškė savo pasiryžimą išeiti į sukilėlių kariuomenę.“ M. Valančius tada A. Gargą išbarė ir išvarė. Dėl kunigo Savickio taip aiškino: „Kun. Savickis tikrai pas mane buvo atvykęs ir sakėsi ketinąs išeiti pas sukilėlius. Pasikalbėjome su juo, aš tikrai išsitariau, jog Bažnyčios įstatai leidžia kunigams būti mūšiuose, kad teiktų dvasišką pagalbą mirštantiesiems, bet griežčiausiai draudžia vartoti ginklą. Aš atvirai pasakiau Savickiui, kad jis grįžtų namo ir eitų savo pareigas Akmenėje, taigi ne tiktai nedaviau leidimo išeiti į sukilėlius, bet priešingai – draudžiau.“ Tokiu savo elgesiu M. Valančius stengėsi nukreipti valdžios dėmesį nuo Katalikų bažnyčios, kuriai, kaip ir lietuvybei, tuo metu buvo iškilęs sunaikinimo pavojus.

1863 m., kai sukilimas apėmė visą Lietuvą, į Vilnių buvo paskirtas naujas generalgubernatorius – Michailas Muravjovas, jau prieš tai, malšinant 1831 m. sukilimą, pagarsėjęs ypatingu žiaurumu. Pirmiausia jam rūpėjo sunaikinti sukilėlių būrius. M. Muravjovas privertė vyskupą M. Valančių parašyti atsisaukimą į tikinčiuosius ir pasmerkti sukilimą. Vyskupo 1863 m. rugsėjo 8 d. raštą M. Muravjovas pats ištaisė ir plačiai paskleidė Lietuvoje. Sukilėlių vadovybė Vilniuje 1863 m. spalio 11 d. pasiuntė vyskupui M. Valančiui laišką, kuriame pasmerkė jo atsisaukimą į tikinčiuosius ir ragino dvasininkus būti sąžiningais.

Vėliau vyskupas M. Valančius, tardomas dėl sukilimo, teisinosi, kad prieš sukilėlius negalėjęs nieko padaryti; jis nuolat gaudavęs grasinimų, žinių, kad sukilėliai ketina atimti jam gyvybę už nedalyvavimą sukilime, kad buvo sakoma, jog sulaukys Simono Kosakovskio ir vyskupo Ignoto Masalskio likimo (abu buvo pakarti). Be abejo, jam buvo skaudūs tokie sukilėlių žodžiai, bet kitokios taktikos jis tada negalėjo laikytis – sukilimas nebūtų nieko išlošęs, jei pats vyskupas būtų atsidūręs Sibire.

M. Valančius, verčiamas išleisti atsisaukimą, derėjosi su M. Muravjovu ir teiravosi, koks likimas bus tų, kurie metę ginklus grįš namo. Jam buvo žodžiu patvirtinta, kad grįžusieji iš sukilimo bus amnestuoti ir nebaudžiami. Taigi M. Valančius, skelbdamas savo atsisaukimą, tikėjosi palengvinsiąs sukilime dalyvavusių žmonių dalį. Tačiau M. Muravjovas savo pažado netesėjo: sukilimo dalyviai buvo gaudomi ir baudžiami, ypač kunigai. Zigmąs Sierakauskas ir kiti sukilėlių vadai buvo suimti, pakarti arba sušaudyti. Ilgiausiai išsilaikė kunigo Antano Mackevičiaus būrys, kuris slapstėsi miškuose ir ilgai nedavė ramybės rusų kariuomenės vadams.

Iš suimto sukilimo vado kunigo A. Mackevičius buvo siekiama išpešti informacijos ir dėl vyskupo M. Valančiaus ryšių su sukilėliais. A. Mackevičius, nenorėdamas klampinti vyskupo, įrodinėjo, jog sukilimui šis negalėjo turėti didelės įtakos: „Nemanau, kad jis

būtų turėjęs santykių su tautine vyriausybe ar jos nariais, ypač kad būdamas nepastovus ir silpno charakterio, buvo labai bailus. Mes gerbėme jį kaip dvasininką ir kupiną energijos vyskupą, o ne kaip žmogų, turintį pastovų, tvirtų įsitikinimų charakterį.“

A. Mackevičius prisipažino, kad skaitė abu vyskupo laiškus dėl sukilimo. Pirmajame laiške, kurį M. Valančius pasirašė 1863 m. kovo 29 d., buvo raginama: „idant visi [...] karštai Jo melstumėt, kad tuos nepakajus ir sumišimus teiktųsi ant pelno išganingo dėl dūšių mūsų apversti...“ Taigi vyskupas ragino parapijiečius mels-tis už kraują liejančius tautiečius, kad „karo“ eiga būtų sėkminga. A. Mackevičius, kaip ir kiti žmonės, tą laišką laikė sukilėlių atsi-šaukimu. „Visas tas laiškas parašytas taip, kad jaudino širdį, o jo dviprasmiškumas prisidėjo prie to, kad daug kas stojo į sukilimą netgi iš tų, kurie buvo priešingai nusistatę“ (A. Mackevičius).

Antrajame vyskupo laiške raginama trauktis iš sukilimo ir atsi-duoti valdžios malonei. Šiuo laišku vyskupas nusmukdė savo auto-ritetą visuomenėje, susilaukė net grasinimų.

Vis dėlto M. Muravjovas netikėjo, kad vyskupas M. Valančius nuoširdžiai smerkia sukilimą. Juo labiau, kad vyskupas kreipėsi į patį Rusijos carą, skųsdamasis dėl nelaimingos dvasininkų ir liau-dies padėties, dėl katalikų šventovių naikinimo, kunigų suiminėji-mo, nepakenčiamo rusų kareivių elgesio. Nesulaukęs atsakymo iš caro, sužinojęs, kad Kauno gubernijos bajorai jau parašė carui išti-kimybės raštą, kad užsienio valstybės atsisako padėti sukilėliams, jis parašė reikalaujamo turinio laišką.

Be abejo, M. Muravjovas, gavęs M. Valančiaus ganytojišką laišką, anot Vytauto Merkio, džiaugėsi lyg velnias, pelnęs nusidėjėlio sielą. Išspausdino jį per naktį rusų ir lietuvių kalbomis, vėliau – ir lenkų kalba, įsakė tuoj pat jį paskelbti bažnyčiose. O caras, gavęs pranešimą apie laišką, užrašė: „Nors aš jo nuoširdumu netikiu, tačiau šį laišką laikau reikšmingu...“ Anot tuometinės valdžios, M. Valančius, turintis milžinišką autoritetą Žemaitijoje, „matyt, pats morališkai dalyvavęs sukilime“, pakvietė žmones paklusti val-džiai. Dabar jis nedrįs taip aiškiai remti sukilimo. Šis laiškas liudijo M. Valančiaus pralaimėjimą. Bet vyskupas ir tada dar ne-nuleido rankų. Yra išlikusi legenda, kad M. Valančius lošęs korto-mis su M. Muravjovu iš... kunigų. Jei vyskupas išlošdavo, M. Mu-ravjovas turėdavo iš kalėjimo paleisti suimtą kunigą. Taip vieną kartą vyskupas išvadavęs 7 kunigus. Tai tik legenda. M. Valan-čius lošė ne kortomis, o naudojosi savo diplomatiniais sugebėji-mais. Jis siuntinėjo raštus dėl kunigų paleidimo. Taip pavyko iš-gelbėti Pašušvio vikarą Liudviką Pacevičių, Kelmės kunigą Nor-bertą Giedraitį, Kražių kleboną Joną Tautkevičių. Ne kartą M. Va-lančius turėjo vykti į Vilnių pas M. Muravjovą. Ypač piktai vysku-pas buvo sutiktas 1864 m. vasario mėnesį. Pasak jo, „Nuvaziavęs radau dalykus atsimainiusius, prisiklausiau visokių grasy-mų, žadėjo man Kamčiatką ir kartuves, tik mane užstojo ypatinga Dievo apvaizda [...]. Vos tik jam pasirodžiau, jis, visas išraudęs, žaižaruojančiom akim, sugniaužęs kumščius ėmė šaukti: „Įsaky-siu visus jus iškarti, bet pirmiausia pakarsiu tave!“ Dievas man pasiuntė nuostabią ramybę ir net kažkokį saldų atsipalaidavimą.“ Anot Juzefo Belinskio, M. Valančius sutramdęs agresyvųjį M. Mu-ravjovą tokiais žodžiais: „Nusiramink, susimildamas, nes trenks tave paralis.“ Grįždamas M. Valančius sunkiai susirgo.



Motiejus Valančiaus paminklas Varniuose 2013 m. birželio mėnesį. Danutės Mukienės nuotrauka

Represijos tęsėsi. Artėjant 1864 m. pavasariui, buvo tikimasi, kad vėl kils sukilimo banga. Ta proga vyskupas ruošė dar kelis ganytojiškus laiškus. Vienas iš jų buvo skirtas vien sukilėliams. Jame nuoširdžiai kalbama apie tragišką sukilėlių padėtį, jų pasiau-kojimą ir kad beviltiška toliau kovoti prieš gerai ginkluotą rusų armiją, o Europa padėti nežada. Nebijodamas jam pačiam gresian-čio pavojaus, M. Valančius toliau rūpinosi, kad nuo susidorojimo būtų išgelbėti prie sukilimo prisidėję kunigai ir ne tik jie. Jo globoje atsidūrė ir Papilės kunigas Ignotas Vaišvila, jo įpėdinis Adomas Rimavičius, vienas iš sukilėlių vadų Povilas Bagdonavičius, kuris Varniuose buvo sužeistas ir uždarytas į Šiaulių kalėjimą. P. Bagdo-navičiui grėsė mirties bausmė. M. Valančius parašė laišką M. Mu-ravjovui, bet šis vis tiek įsakė P. Bagdonavičių sušaudyti. Iš Šiaulių kalėjimo vyskupas bandė išvaduoti Feliksą Kontrimą, bet jo prašy-mas vėl nepadėjo. M. Valančius nuo rusų kareivių savivalavimo, plėšikavimo, moterų prievartavimo, rekrutų gaudymo gynė žmo-nes net bažnyčiose pamaldų metu.

Apie vyskupo M. Valančiaus ryšius su sukilimu liudija ir Varnių gimnazijos muziejuje saugomi užrašyti senųjų varniškių prisimini-mai. Štai taip gydytoja, buvusi 1941 m. tremtinė Marija Bucevičiū-tė-Mickuvienė 1976 m. pasakojo apie savo senelius – Varnių apy-linkių bajorus:

„Mano senelis Bucevičius Saturnas turėjo nedidelį Beržės dva-relį. Tiek mano atminime, tiek iš tėvelio pasakojimų, jis buvo sąži-ningas, geras, šviesus žmogus. Buvo su pagyrimu baigęs Kražių gimnaziją. Palaikė ryšius su knygnešiais. Beržėje, medinio namo sie-noje, už spintos, buvo tarpas, užklijuotas apmušalais, – ten buvo slepiamos draudžiamos lietuviškos knygos. [...] Kitas senelis, ma-mos tėvas Bytautas Ciprijonas, gyvenęs Karužiškėje, prie Medvėga-lio. 1863 m. sukilimo metais vežiodavęs vyskupui Valančiui paraką. Buvo labai drąsus – ne veltui mokėsis junkerių mokykloje. Kai kas abejoja dabar, ar vyskupas buvo prisidėjęs prie sukilimo. Bet jis tik-rai seminarijos rūsiuose laikė paraką, drabužius, kuriuos perduoda-vo sukilėliams. Vieną kartą paraką bevežantį senelį sulaukė kazokai sargybos poste. Kareivis paklausė: „Kur važiuoji?“ „Pas pulkinin-ką!“ Mat senelis buvo gerai pažįstamas su pulkininku, kurio reziden-cija buvo dabartinės Igoninės vietoje. Kareiviai ėmė štempeliais ba-dyti maišus. Bet paskui praleido ir nulydėjo iki pulkininko namų.

(Nukelta į 24 p.)



Motiejiaus Valančiaus paminklas Nasrėnuose (Kretingos r.). Skulptorius Kęstutis Balčiūnas, architektas Edmundas Giedrimas. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 23 p.)

Pulkininkas stovėjo prie lango. „Tavo kareiviai mane apstojo! – šūktelėjo jam senelis. – O čia tau žmona pyrago įdėjo,“ – ir, išėmęs iš vežimo, paleido žąsį. Paskui senelis nuvežė paraką Valančiui. Tuo laiku moterys ardė šilkinės kaldras ir siuvo iš jų marškinius sukilėliams, nes šilke nesiveisia utėlės.

Pas senelį kartą sukilėliai valgė pietus. Įbėgęs piemenukas pranešė, kad kieme – šimtas kazokų. Bėgti buvo nebeįmanoma. Tik vienas išsoko pro langą, o kitas iš baimės palindo po prosenelės krinolinais. Įėjo pulkininkas. Senelis lyg niekur nieko su juo pasisveikino ir paaiškino, kad pas jį atvyko susivaidiję kaimynai, kurių ginčą jis turįs išspręsti. Net ginčo priežastis paaiškino. Sukilėliai ramiausiai pavalgė pietus kartu su pulkininku.

Senelis turėjo bravorą, kur varė spiritą. Atvykę kazokai pirma pasivaišindavę spiritu, o po to eidavę miško šukuoti. Senelis tyčia kuo garsiausiai kieme pakeldavo taurę už carą, kad išgirstų valstiečiai ir praneštų kam reikia. Gomalių dvare gyveno dvarininkas Vaitkevičius, palaikęs ryšius su sukilėliais. Kartą jis davė žinią seneliui, kad žūt būt sulaukytų pulkininką, nes Gomaliuose turi būti sukilėlių susirinkimas. Senelis išlaikė „svečius“ iki nakties, po to pasiūlė grįžti į Varnius ne keliu, o miško keliukais, nes gali užpulti sukilėliai. Jis juos ilgai vedžiojo po mišką, o paryčiais netyčia pa-

taikė išlįsti tiesiai ties Gomalių dvaru. Namas buvo pilnas šviesų! Senelis tyčia smarkiai timpltelėjo arklius į šalį, tie įsmuko į balą. Kilo triukšmas. Languose šviesa užgeso.“

Prie Lūksto ežero gyvenusiam senukui Kulevičiui jo bočelis pasakojęs, kad jų sodyboje vyskupas Valančius kartą susitikęs su sukilėliais. Paskui, pasikaišęs sutaną, sėdo į valtį ir nuaplaukė į kitą ežero krantą, kur Bikniškės palivarke gyveno jo sesuo Petronėlė Beresnevičienė; kad šnipai nesusektų, kur jis iš tikrųjų buvo tą dieną.

Nujausdamas, kad gali būti ištemtas iš Varnių, 1864 m. vyskupas pasistengė aplankyti kuo daugiau parapijų, teikdamas vaikams sutvirtinimo sakramentą. Nesulaukęs gubernatoriaus leidimo, gavo jį iš Šiaulių karo viršininko generolo Maidelio ir skubėjo lankyti savo mielus ganomuosius. Kauno gubernatorius susigriebė, kad negalima to leisti – vyskupas turi nuolat būti Varniuose! Na o M. Valančius jau nebepavejamas. Jo ieško, išleistas įsakymas, kuriame nurodyta vyskupui tuoj grįžti į Varnius, bet vyskupas per tą laiką spėjo aplankyti dar daugybę parapijų tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje. Pagaliau jį rado Daugpilyje ir įsakė vykti į Vilnių. M. Valančius neskubėjo. Kitame įsakyme jam buvo nurodyta grįžti į Varnius, bet jis dar aplankė Alizavą, Pasvalį, Pakruojį, Rokiškį, Pandėlį, Šiaulius, Šaukėnus, visur ragindamas žmones neišduoti katalikų tikėjimo ir blaivybės priesaikų. Šią vyskupo M. Valančiaus kelionę caro valdžia pavadino politine diversija: „Volončevskis važiavo tuo keliu, kuriuo su savo gaujaėjo žinomas maištininkų vadovas kunigas Mackevičius. Kaip žmonėse sklinda gandas, šią kelionę jis pasirinko, kad atnaujintų minėtojo maištininkų vadovo atminimą.“ Vyskupą toje kelionėje lydėję kunigai vėliau buvo suimti, ištremti arba sekami kaip valstybės nusikaltėliai.

Paties vyskupo valdžia nedrįso suimti ir ištremti, nes suprato, kokį didelį autoritetą jis turi Žemaičių vyskupijoje: „panorėjęs jis per keletą savaičių galėtų sukviesti savo ganomuosius į naują maištą“, – teigė caro valdžios šnipai, todėl vysk. M. Valančius buvo iškeltas į Kauną, kuo toliau nuo jo mylimų žemaičių. Taip jis tapo savotišku kaliniu Kaune – net sunkiai sergančios sesers (palaidota Varniuose 1868 m.) aplankyti jam nebuvo leista. Bet žmonės patys miniomis plūdo į Kauną, net iš tolimiausių parapijų vežė pas vyskupą savo vaikus Tarp jų buvo ir Aleksandras Mačiulis, kuris savo sūnų Jonuką, būsimąjį Maironį, atvežė pas vyskupą M. Valančių sutvirtinimo sakramento: „Tu uždėjai Jonukui Mačiuliui rankas ant galvos – susiliejo dvi veršmės, dvi galios tautos,“ – taip nusakė šių dviejų didelių Lietuvos žmonių pirmąjį susitikimą poetė Meilė Kudarauskaitė.

Iškeltas į Kauną, kur jį nuolat galėjo sekti budri gubernijos valdžios akis, vyskupas nenutraukė savo veiklos. Negana to, jis išvystė draudžiamų lietuviškų knygų spausdinimo ir platinimo tinklą, dirbo tai, ką liepė kunigo pašaukimas ir savosios tautos interesai. Po jo mirties netrukus pasigirdo ir didžiojo tautos poeto Maironio balsas: „Paimsime arklą, knygą, lyrą ir eisim Lietuvos keliu!“

LITERATŪRA:

1. Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, V., 1999.
2. M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, V., 1996.
3. Augustinas Janulaitis, *1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje*, K., 1921.